

Kirken er ikke for Guds bedste børn!

Gudstjenesten i fængselskirken

Af pens. fængselspræst Carl Lomholt

”De hører jo ikke til Guds bedste børn!” – det hører man tit om vore indsatte. – Nej, det gør de vel ikke. Men hvor er da Guds bedste børn? Hvor findes de mon? – I hvert fald ikke i nogen kirke på hele jorden. I kirken findes kun Guds mislykkede børn, også kaldet syndere. Hvorfor skulle vi dog ellers igen og igen komme og høre det ord, hvorom alt i kirken drejer sig, ordet om syndernes forladelse?

Lad det derfor være sagt helt klart: Kirken er *ikke* for Guds bedste børn. Hvis disse i det hele taget fandtes noget sted i denne verden, så havde de ikke brug for at gå i kirke.

Derfor er det en rigtig god idé, at der også i fængslet er en kirke. Og det er netop det, som denne artikel skal handle om – hvad der sker i fængselskirken.

Artiklen skal ikke handle om det, som fængselspræsterne ellers bruger mest tid på, nemlig omsorgen for og samtalen med de indsatte, herunder også det personlige skriftemål, kort sagt alt det vi forstår ved ordet sjælesorg – dvs. omsorgen for *hele* mennesket, den omsorg, som søger at hele det brudte. Men det er som sagt ikke dette vigtige emne, artiklen her vil behandle. Den vil heller ikke gå ind på de mange fritidsarrangementer og aktiviteter, som præsterne står for sammen med fangerne. Den begrænser sig derimod til det, der foregår i selve fængselskirken, nemlig *gudstjenesten* – men vil tillige gå ind på nogle grundlæggende overvejelser i den forbindelse.

Selv om fængselskirkerne alle er oprettet på de pågældende fængsels grund og således formelt ikke tilhører folkekirken, men kriminalforsorgen og dermed justitsministeriet, og skønt halvdelen af præsterne er ansat under dette ministerium,¹ så er menigheden i fængslet dog en folkekirkelig menighed. Langt den overvejende del af de danske indsatte er jo døbt i folkekirken og dermed fuldgyltige medlemmer af den. Men yderst få af dem har bortset fra dette væsentlige fundament haft kontakt med kirken uden for murene, og om næsten dem alle gælder det, at de har en tilsvarende ringe viden om, hvad kristendom egentlig er. Men det er samtidig en gave og en udfordring for enhver fængselspræst at have en menighed, som møder kirken uden særlige kirkelige eller religiøse forudsætninger. - At der desuden er mange udenlandske fanger og fanger med indvandrerbaggrund, som kommer i fængselskirken – som en væsentlig del af dens menighed - er en sag, vi også vil komme ind på.

---

¹ Som hovedregel er fængselspræsterne ved de lukkede anstalter ansat under justitsministeriet, kriminalforsorgen, hvorimod præsterne ved de åbne fængsler er kirkeministerielt ansatte.

En kirkehistorie med nutidige perspektiver

I stedet for at forsøge mig med en nok så uoverskuelig opremsning af, hvad der foregår rundt om i samtlige landets fængselskirker, har jeg i det følgende hovedsagelig valgt at berette fra én af dem, nemlig kirken i den nu nedlagte anstalt, Statsfængslet i Horsens, hvor jeg var ansat som fængselspræst i årene 1975 – 2000. Det vil der desuden netop i en historisk orienteret årbog være god mening i, for siden dette fængsel og dermed dets kirke ved udgangen af 2006 ophørte med at fungere, hører begge parter til de historiske minder. Men da der her er tale om en fortid så nær op ad nutiden, vil nogle få væsentlige rids af den pågældende kirkes historie kombineret med en mere aktuel skildring af dens gudstjeneste og hverdag formentlig kunne give et nogenlunde repræsentativt indtryk af, hvad der foregår i de danske fængselskirker i det hele taget.

Statsfængslet i Horsens, Danmarks første statsfængsel - eller ”Straffeanstalten i Horsens”, som det i sin tidligste tid kaldtes – blev bygget omkring midten af det 19. århundrede og taget i brug den 20. maj 1853. Kort efter blev anstaltens kirke indviet af Århusbiskoppen, dr.theol. *C.P. Brammer*, ved en festgudstjeneste søndag den 10. juli samme år.² Langt senere, nemlig i 1975, fik kirken, især med henblik på de attester, som blev udstedt ved de jævnlige forekommende vielser og barnedåb, det neutrale navn *Vestermark Kirke* - efter den bydel af Horsens, hvor fængslet lå. I løbet af de 25 år, jeg var præst ved kirken, blev der foretaget i alt 81 vielser og 20 barnedåb.³ Ingen af de pågældende personer skulle siden hen være nødt til i givne situationer at lade andre vide, at handlingen var foregået i et fængsel. – Men det var dog lovlig sent, at dette problem blev løst ved en simpel ændring af kirkens navn. – Tilsvarende har langt de fleste af landets fængselskirker fået et ”civilt” navn.

Religionen som et led i straffen – og den evangeliske frihed

Fra begyndelsen, altså ved midten af 1800-tallet og i mange år derefter, fik kirken og præsten i stort set alle europæiske fængsler en rolle, som næppe nogen nuværende fængselspræst her i landet ville kendes ved. Al kirkelig aktivitet i fængslet skulle dengang først og fremmest sigte på en individuel religiøs prægning af fangerne for dermed at fremkalde deres anger og danne basis for den moralske opdragelse og forbedring – med det

---

² Christiansen & Møller, s.108.

³ I dåbstallet indgår dog to voksendåb. Enkelte af de døbte var børn af fængselsfunktionærer – langt de fleste var børn af indsatte.

klare mål at gøre dem til gode og nyttige samfundsborgere. Dette var ikke et specielt kirkeligt anliggende; men det var den centrale målsætning for hele det fængselsvæsen, der i perioden fra slutningen af det 18. og frem over midten af det 19. århundrede udviklede sig på internationalt plan, hvilket er grundigt dokumenteret af bl.a. af historikeren *P. Scharff Smith*.⁴ Her i landet blev denne målsætning implementeret med kong Christian VIII's resolution af 25.juni 1842, som er skelsættende i dansk fængselsvæsens historie. Her pålægges det kancelliet, at der ved udarbejdelsen af de kommende fængselsreglementer ”drages Omsorg for Fangernes religiøse og moralske Undervisning, der er og bliver Hovedsagen ved den påtænkte Reform af Landets Straffeanstalter.”⁵ Et langt stykke af vejen var dette også fængselskirkens formål. Det mest indflydelsesrige medlem af den kongelige kommission, som forberedte bygningen af Straffeanstalten i Horsens, konferentsråd dr.phil. *C.N. David*, så netop religionen som et af de allervigtigste midler til at lede fangerne på den rette vej, og fremhævede i den forbindelse navnlig præstens rolle. Derfor var det også fra første færd bestemt, at der skulle oprettes et præsteembede ved den nye anstalt.⁶

Allerede i det ydre var den nævnte målsætning da også tydeligt markeret, da byggeriet af Straffeanstalten i Horsens stod færdigt. Kirken var placeret helt centralt i det store fængselskompleks, og i den statelige, palæagtige frontbygning havde præsten sin bolig side om side med fængselsinspektørens. At man mente det alvorligt med den religiøse opdragelse fremgår endvidere af, at fangerne selv fra begyndelsen blev inddraget aktivt i denne. I reglementet fra 1853 var det således befalet, at der på hver afdeling daglig skulle oplæses morgen- og aftenbøn af en fange. Denne pligt gjaldt indtil 1910, hvor den blev afløst af, at præsten skulle holde ugentlig bibellæsning med fangerne.⁷ Og helt frem til 1924 var samtlige fanger forpligtet på at deltage i gudstjenesten hver søndag – med mindre de havde papir på, at de tilhørte et andet trossamfund end det evangelisk-lutherske; en sådan dokumentation kunne kun de allerfærreste af dem præstere. Så på den måde kan man sige, at kirkegangen og religionen i det hele taget var et led i straffen.

Med sin oprindelige indretning havde den store kirke, der spændte over to etager, i sig selv en åbenbar fængselsmæssig fremtoning. Alle kirkestolene var indrettet som små aflåste

---

⁴ Smith, især s.78ff og s.248ff.

⁵ Jfr. Christiansen & Møller, s.20.

⁶ Samme, s.18.

⁷ Samme, s.79.

båse, opbygget i et sindrigt panoptisk system – nærmest som fængselsversionen af en teatersal - hvor de forreste båse var anbragt i nederste række, i gulvplan, hvorefter de følgende rækker hævede sig gradvis, så at de bageste båse var en hel etage højere oppe, i niveau med orgelpulpituret. Denne uskønne, bombastiske opbygning var en sikkerhedsanordning i de fleste ældre fængselskirker. Den skulle forhindre fangerne i indbyrdes kontakt under gudstjenesten – et problem, som kirkegængerne i øvrigt selv fandt en løsning på, idet de ved bankesignaler flittigt udvekslede meddelelser gennem skabsvæggene. Hvad det sikkerhedsmæssige angår, forekommer det desuden for en nutidig betragtning højst besynderligt, at man helt frem til 1924 i fængselskirken i Horsens på det nordre pulpitur – det som var anbragt over alteret – opbevarede to kasser med karabiner og tilhørende ammunition. Dette våbenlager kaldtes meget passende ”Kirkeforsvaret”.⁸ På samme pulpitur var der under gudstjenesten posteret to opsynsbetjente i hver sin side. Den betydning, som man tillagde dette opsyn, fremgår af flg. inspektionsordre, udstedt den 28. maj 1912 af fængselsinspektør A.V.S. *From*: ”Da de Opsynsbetjente, der under Gudstjenesten have Post i Kirken, naar de sidde ned og følge med i Salmebøgerne, ikke kunde føre et tilstrækkeligt nøje Tilsyn med Fangerne, træffes herved den Bestemmelse, at Betjentene i Kirken under Gudstjenesten skulde staa op og uafbrudt have deres Opmærksomhed henvendt på Fangerne, hvorfor de ikke under Kirketjenesten maa benytte Salmebog.” – Året efter blev denne restriktive forordning dog mildnet lidt af samme inspektør, nemlig med den hensynsfulde indrømmelse, ”at Betjente som ere over 50 Aar gamle, maa sidde ned under Vagttjenesten i Kirken paa de dertil anbragte Stole.”⁹

Det var en af kirkens præster, der fik afskaffet såvel den tvungne kirkegang som hele den alt for fængselsagtige indretning af kirken, nemlig *Axel Holm*, der i 1922 blev ansat ved fængselskirken i Horsens. Om begge disse vigtige ændringer, for hvilke eftertiden er ham megen tak skyldig, har han siden skrevet: ”Da jeg tiltrådte, var kirken indrettet med fængselsagtigt præg, med skillerum og døre, der aflåsedes. Det gav et dystert indtryk. Senere indrettedes kirken som enhver anden kirke,¹⁰ og tvungen kirkegang afløstes 1924 på mit

---

⁸ Christiansen & Møller, s.117.

⁹ Disse to inspektionsordrer såvel som den i det flg. afsnit citerede af 6. maj 1932 beror i Horsens Museums fængselshistoriske arkivmateriale.

¹⁰ Denne vigtige ændring i kirkens indretning blev foretaget ved en gennemgribende restaurering i 1925-26.

initiativ af frivillig kirkegang, hvad der både var til gavn og til glæde.”¹¹ Dog skulle fanger, der ikke ønskede at deltage i gudstjenesten forud fremsætte ønske om fritagelse. Først den 6. maj 1932 bestemmer fængselsinspektør *H.C.L. Klüwer* ved inspektionsordre, at ”Fangernes Deltagelse i Gudstjenesten er fremtidig frivillig, saaledes at det ikke er nødvendigt forud at have begæret sig fritaget for Deltagelse.”

Hvad selve kirkerummets indretning angår, var fængselskirken i Horsens den første i landet, hvor forholdene blev normaliseret. Kirken i Vestre Fængsel, København, blev den sidste. Dér blev den store opbygning med aflukkede båse, i fangejargonen kaldet ”strandkurvene”, afskaffet så sent som i 1960.

Respekten for det menneskelige ligeværd

At der imidlertid trods det stramme regime, som fængselskirken i de første mange år var underlagt, var præster, som ikke ville være en del af selve straffesystemet, blev en af de tidligste fængselspræster i Horsens, *J.H. Andresen*, et fornemt eksempel på. Andresen, der fra 1876 var ansat i straffeanstalten, blev i en indberetning fra daværende overinspektør for fængselsvæsenet i Danmark, *Fr. Bruun*,¹² betegnet som lidet egnet til at røgte sit hverv, angivelig fordi han ”alene tog hensyn til fangernes formentlige ve og vel og ikke tog i betænkning om fornødent at tilsidesætte gældende bestemmelser for fangerne.” Bruuns anke over fængselspræsten skal forstås sådan, at den rettede sig imod præstens grundholdning, hvorefter reglementet ikke var til for dets egen eller for ”systemets” skyld, men for menneskers skyld.¹³ Og selv om Bruun i den anledning stemplede ham som skyldig i ”det fuldstændige sammenbrud i disciplinen i anstalten”, så holdt pastor Andresen skansen – selv da han et års tid senere blev årsag til en endnu større ”skandale”. Til stor forfærdelse og harme i hele anstaltens øvrige personale havde han nemlig konsekvent lagt sig fast på at tiltale fangerne høfligt med ”De” – i modsætning til den dengang gældende regel, at

---

¹¹ Nedergaard, s.343.

¹² Fr. Bruun, som var den første fængselsinspektør i Horsens og beklædte dette embede i årene 1853-59, blev den 31. december 1859 udnævnt til C.N. Davids efterfølger som overinspektør for fængselsvæsenet i Danmark. Det var i denne egenskab, Bruun i 1883 kom tilbage til Horsens for at tage sig af en alvorlig disciplinærsag mod en række ansatte ved Statsfængslet i Horsens, i første række hans egen efterfølger som fængselsinspektør, F.A. Mazanti. – Klagerne over fængselspræsten havde kun indirekte og perifer forbindelse med den sag. - Jfr. Christiansen & Møller, s.47 ff. og s.80.

¹³ Dette kristne grundsyn på *loven* fremgår klart af Jesu ord ”Sabbatten blev til for menneskets skyld, og ikke mennesket for sabbattens skyld” (Mark. 2,27). – Det vil være helt i overensstemmelse med dette udsagns oprindelige mening, hvis man erstatter ordet ”sabbatten” med ”loven”. Det citerede Jesus-ord udtrykker et helt grundlæggende syn på lovens mening og rette brug – og står dermed som pejlemærke for en omfattende teologisk og retsfilosofisk diskussion, som har været ført i alle århundrederne siden, helt op i nutiden .

personalet som en selvfølge talte ned og sagde ”du” til fangerne, hvorimod disse til gengæld skulle stå ret for enhver ung betjent og tiltale ham med ”hr. betjent” og ”De”. Sagen kan måske forekomme besynderlig i nutiden, hvor vi har vænnet os til nok så forfladigede omgangsformer; men for Andresen drejede den sig om intet mindre end det kristne menneskesyn: Han respekterede fangen som sit i enhver henseende ligeværdige medmenneske. Og denne indstilling fastholdt han, uanset den furore, som den vakte. Efter en del rapporter og udtalelser om sagen, sluttede den med, at man gav pastor Andresen lov til fortsat at tiltale fangerne sådan, som han fandt det anstændigt og ret.¹⁴

Hvad har dette afsnit om det menneskelige ligeværd at gøre med vort emne om ”gudstjenesten i fængselskirken”? – Svaret er enkelt: Dette menneskesyn er dybt rodfæstet i det evangelium, som vi hører i kirken hver eneste gang, vi samles til gudstjeneste. Derfor hører det helt naturligt hjemme i den sammenhæng

Om at gå fra kirke som et frit menneske

Når man i sin tid tilstræbte, at fængselskirken i selve sin udformning skulle svare til anstaltens indretning i øvrigt – og at fængselspræstens holdning skulle være i overensstemmelse dermed - hang det givetvis sammen med synet på religionens opdragende funktion som kirkens væsentligste opgave i fængslet. Denne interesse, så velment den end måtte være, rimer imidlertid slet ikke med det budskab, som er kirkens ærinde. Der fandtes tidligere i det danske fængselsvæsen en meget anvendt straf, som kaldtes ”forbedringshus”. Selv om denne sanktion som sådan for længst er afskaffet, så udtrykker den stadigvæk udmærket det, der er målsætningen for langt de fleste kriminalpolitiske initiativer i forbindelse med straffuldbyrdelsen, nemlig at gøre de indsatte til bedre og mere veltilpassede samfundsborgere. Så fængslet vil stadigvæk bestræbe sig på at være *forbedringshuset*. Men kirken er noget helt andet. Den er *nådenshus*, hvor ordet om Guds uforbeholdne tilgivelse sætter mennesker fri – midt i fangenskab og på trods af det.

Jesus har som sin ”programerklæring”, nemlig i sin formentlig første offentlige prædiken, understreget, at hans gudgivne opgave i denne verden er at forkynde befrielse af fanger, at sætte undertrykte i frihed og udråbe et nådeår fra Herren (Lukasevangeliet, kap 4, v.16 ff).

---

¹⁴ Christiansen & Møller, s.79f – jfr. Nedergaard, s.342.

Det kan sikkert nok hælde, at denne frihed bliver til en ny begyndelse for et menneske - også i henseende til moralsk og borgerlig vandel; for Gud ske lov ligger der uanede, nyskabende kræfter i evangeliet – men der kan aldrig kalkuleres med dem! Så snart vi forsøger at gøre den menneskelige forbedring eller samfundets fornyelse eller et hvilket som helst andet socialt eller politisk projekt til kirkens ærinde, så fornægter vi evangeliet.

Jeg vil aldrig glemme, hvad en fange i Horsens lærte mig om dette grundsyn på, hvad kirken er. Der var sket det, at vores mangeårige, udmærkede kordegn netop var løsladt, hvormed stillingen var blevet ledig. Men til alt held blev der næsten samtidig (af ganske andre årsager) overført en anden fange fra Statsfængslet i Nyborg til Statsfængslet i Horsens. Og da denne fange hidtil havde fungeret som kordegn i Nyborgs fængselskirke, var det jo oplagt, at han nu skulle have den ledige stilling hos os. En formiddag tog jeg ham derfor med ind i kirken for at sætte ham ind i hans opgaver her, bl.a. den meget vigtige: at bede ind- og udgangsbøn ved gudstjenesten fra og med den førstkommende søndag. Vi havde været vant til at bruge de to til dette formål traditionelle bønner, som står bag i salmebogen. De stammer godt nok fra det 16. århundrede - og der stod vores nye kordegn så en tirsdag formiddag og hakkede sig gennem de smukke gamle knudrede sætninger. Men midt i udgangsbønnen gav han op og spurgte mig, om han ikke nok på søndag i stedet for måtte bede nogle ”meget bedre bønner”, som han havde været vant til at bruge ovre i Nyborg. Det viste sig at være de fine ind- og udgangsbønner, som er skrevet af *Anna Sophie Seidelin*, og som unægtelig er anderledes nutidige i sproget. Men netop hendes version af udgangsbønnen forekom mig ret problematisk at bede i en fængselskirke; for den begynder jo så stærkt og frimodigt med ordene: ”Herre, jeg takker dig af hele mit hjerte, fordi jeg går ud herfra som et frit menneske...” Så jeg spurgte vor nye degn: ”Hvordan kan du på søndag stå og bede den bøn? Kan den overhovedet give nogen mening her i fængslet? – Du har endnu ret lang tid at afsone, og nede på kirkebænkene vil der sidde kammerater med domme på 10, 12 eller 16 år - og så vil du stå frem på alles vegne og takke Gud, fordi vi går ud fra kirken her som frie mennesker!” – Da så den fange forundret på mig og sagde: ”Der må være noget, du har misforstået, præst. For der står jo mere end det - der står: ”Herre, jeg takker dig, fordi jeg går ud herfra som et frit menneske *med mine synders forladelse...*” – Og så forklarede han: ”Når jeg på søndag har været oppe ved nadverbordet og fået brødet og vinen, så har jeg fået mine synders forladelse – og så går jeg tilbage til cellen som et frit menneske.” – Mere var der ikke at sige, så siden den dag har man i Horsens Statsfængsels kirke og derefter i kirken på dets

afløser, Statsfængslet Østjylland, brugt ”de meget bedre bønner” fra Nyborg, skrevet af fru Seidelin i Knebel præstegård på Mols. Og det ville hun helt sikkert give os ret i, at intet sted får de bedre mening end netop i fængslet.

Men hvad skal en fange dog bruge den frihed til? - Ja, det står der jo: ”...jeg går ud herfra som et frit menneske med mine synders forladelse og din velsignelse.” Med Guds tilgivelse følger hans velsignelse. Og den gælder såvel i som uden for fængslet ganske med samme betydning som den havde, da Herren sagde til Abraham, den udvalgte: ”Jeg vil velsigne dig..., og vær en velsignelse!” Den besked går fangerne også tilbage til afdelingen med, når de har været i kirke om søndagen: De har fået noget virkelig godt at dele med deres medfanger – tilgivelsen og velsignelsen – dette uendelig store, som skal deles i det små, forsoningens daglige brød, lidt venlighed her og en håndsækning der, og det gør en himmel til forskel på hverdagen i et fængsel. – Jeg ved jo rigtignok ikke, om det altid går sådan, når man går fra kirke i fængslet. Ligesom jeg heller ikke kan vide, om det går sådan i den hverdag ude i samfundet, som vi andre efter gudstjenesten vender tilbage til. Men dog er det hver gang og alle vegne sandt, at fra kirken bliver vi sendt ud med de uanede muligheder, som ligger i tilgivelsen og velsignelsen.

Så det må være hævet over enhver tvivl, at der er brug for kirken i fængslet. Ja, jeg vil ikke betænke mig på at hævde, at af alle institutioner, som er repræsenteret på dette sted, er kirken den allervigtigste. Både om søndagen og i den almindelige trælse hverdag. Netop hvor mennesker er spærret inde – og uanset af hvilken grund de er det – er det helt afgørende, at muligheden for at gå i kirke og for at tale med en præst fastholdes som en umistelig ret – og som det allermest gavnlige, fængslet har at byde på. – Og her kunne man jo sagtens også fortælle om alle de spændende hverdagsaktiviteter, som fængselspræsten, ofte bistøt af fangernes kulturudvalg, arrangerer i de indsattes fritid – lige fra studiekredse og interessante foredrag til forrygende rockkoncerter. Men det er slet ikke alt dette, der skal ”legitimere” kirken i fængslet. Dens livsnerve er gudstjenesten og de linjer, som derfra trækkes ud i fangernes hverdag.

Det blev lykkeligvis pastor Axel Holms frihedslinje, der efterhånden slog igennem i alle landets fængselskirker. I de 25 år, hvor jeg gjorde tjeneste i Horsens Statsfængsel, var der f.eks. aldrig posteret betjente i kirken. Almindeligvis var præst og organist de eneste ansatte, der var til stede sammen med fangerne – menigheden. Hvis der var en betjent i kirke, hvilket en sjælden gang kunne forekomme, så var det fordi vedkommende ønskede at deltage

i gudstjenesten. – Dette forhold har dog ændret sig, siden Horsens Statsfængsel flyttede ud af byen og blev til Statsfængslet Østjylland. Dets nuværende præst, *Annelise Brok*, oplyser, at der på et tidspunkt var så megen uro i fængslet og i kirken, at hun så sig nødsaget til at anmode om tilstedeværelse af et par opsynsbetjente – og de har faktisk været meget behjælpelige, så gudstjenesten kunne afholdes i ro og orden. Men stadigvæk er det fangerne, der udgør menigheden, og det er afgørende vigtigt, at de oplever kirken som det, den er og altid skal være: et fristed – midt i fangenskab. Og lige så vigtigt er det, at de ikke misbruger den frihed. Den mulighed er nemlig også til stede, hvilket vi kommer tilbage til.

Men hvad skal Kriminalforsorgen overhovedet med de præster – og kirker?

Den udvikling, som ovenfor er beskrevet, at kirken fra at fungere på fængslets præmisser er blevet en kirke med sin egen profil, svarende til dens budskab, det har bestemt ikke været en omkostningsfri historie. For hvad skulle fængslet egentlig stille op med en kirke, der ikke mere tjente fængslets primære interesser, nemlig straffuldbyrdelsen og forbedringen af de indsatte?

Klarest udtalt kom denne problematik til orde i begyndelsen af 1970'erne, nemlig i en *Betænkning afgivet af arbejdsgruppe under kriminalforsorgens Teknik- & Tjenesteudvalg i henhold til kommissorium af december 1971: ”Gennemgang af personaleforhold på kriminalforsorgens tjenestesteder”*. Denne betænkning, som siden efter arbejdsgruppens formand, daværende vicefængselsinspektør *Folmer Lambæk*, kort og godt er blevet kaldt ”Lambæk-rapporten”, skulle vise sig at blive noget nær en bombe under hele ordningen med fængselspræster i kriminalforsorgens anstalter. Og hvis den ordning var blevet afskaffet, hvis altså kræfterne bag denne rapport havde magt, som de havde agt, så var det nok værd at overveje, hvad der i det lange løb var blevet af fængselspræsterne - og fængselskirkerne. I 1971 var der i alt otte fængselspræster, nemlig syv ved de lukkede anstalter i hhv. København, Vridsløselille, Herstedvester, Nyborg og Horsens samt én ved det halvåbne fængsel i Horserød. Alle var de ansat under justitsministeriet. Betænkningen vedrørte naturligvis mange andre områder og funktioner end kirken og præsterne. Men netop betænkningens argumentation vedrørende de sidstnævnte er typisk for de tanker, der på den tid – og i vidt omfang også siden – rørte sig i kriminalforsorgen. Det fremgår af følgende citat fra betænkningen:

”Tidligere var præsten en central skikkelse inden for kriminalforsorgen, fordi en væsentlig del af undervisning, forsorg m.m. blev kanaliseret gennem ham. På samme måde som man i samfundet kan konstatere, at præstens tidligere arbejdsområde er blevet indsnævret af andre ekspertgrupper, gør dette sig gældende inden for kriminalforsorgen, hvor der er opstået selvstændig forsorg, undervisning m.v. Præsterne har derfor kun de egentlige kirkelige funktioner at tage sig af, og arbejdsgruppen skønner, at dette behov fremover bør varetages af sognepræsten de steder, hvor der er anstalter beliggende.”

Videre konstaterer arbejdsgruppen, at kirkegangen i fængslerne er faldet i forhold til tidligere, hvilket angiveligt har medført, at

”præsterne har derfor måttet tage sig andre opgaver på for at kunne udfylde arbejdstiden, og det vil først og fremmest sige mere forsorgsmæssigt eller terapeutlignende arbejde.”

Hvorefter konklusionen lyder:

”Arbejdsgruppen finder imidlertid, at denne udvikling er uheldig og skal indstille, at samtlige fængselspræstestillinger nedlægges, og arbejdet overgår til de lokale sognepræster.”¹⁵

”Lambæk-rapporten”s overvejelser røber en utrolig ringe forståelse for fængselspræstestillingens indhold og opgaver. Hvad der menes med, at præsterne i mangel af bedre udfyldte deres arbejdstid med ”terapeutlignende arbejde” er ikke nærmere forklaret; men vi medgiver uden forbehold, at sligt vil ”andre ekspertgrupper” sikkert være bedre udrustet til at tage sig af. Og hvori fængselspræstens *daglige* arbejde adskiller sig fra disse andre ekspertgruppers, er der sagt noget væsentligt allerede i indledningen af artiklen her. - Men det er rigtigt, som det jo også fremgår af ”Lambæk-rapporten”, at fængselspræsterne faktisk var de første, der inden for fængselsvæsenet påtog sig forsorgsopgaver; det gjorde de dog kun, fordi der ikke var andre til det; og dermed lagde de grunden til hele det arbejdsområde, som Kriminalforsorgen siden har ansat socialrådgivere og andre forsorgsmedarbejdere til. Både før og siden denne nødvendige ordning blev indført, har fængselspræsterne imidlertid haft rigeligt at gøre med det, der netop er deres opgave, nemlig gudstjenesterne og sjælesorgen for de indsatte, i mange tilfælde også for deres pårørende, herunder mange hjemmebesøg – hvortil som nævnt kommer alle de aktiviteter, som kirken arrangerer for fangerne i deres fritid. Betydningen af dette arbejde – især på det helt personlige plan, hvor det er beskyttet af præstens særlige tavshedspligt - lader sig måske

---

¹⁵ Jfr. ”Lambæk-rapporten”, s.123-125

vanskeligt dokumentere, men viser sig dog ikke mindst derved, at mange fanger også i årevis efter løsladelsen bevarer kontakten til fængselspræsterne.

Den nævnte arbejdsgruppe færdiggjorde imidlertid hele betænkningen med endelig indstilling til ministeriet i oktober 1973. Som det fremgik af betænkningen var det jo ikke hensigten ligefrem at afskaffe den kirkelige betjening af fængslerne. Man forestillede sig derimod, at den skulle omdannes til en slags ”importmodel” med tilkaldelse af lokale sognepræster – efter behov. Da fængselspræsterne var ansat som tjenestemænd under justitsministeriet, måtte afviklingen ske i takt med, at stillingerne ved naturlig afgang blev ledige. Det første tjenestested, hvor dette skete, var Statsfængslet i Horsens, hvor fængselspræst *Viggo Olsen* med udgangen af februar 1974 fik bevilget afsked, hvorefter han samme år afgik ved døden. Således blev det ved denne anstalt, at ”Lambæk-rapporten” – hvad dens konklusioner for den kirkelige betjening angår - skulle stå sin prøve. Såvel den lokale anstaltsledelse som Direktoratet for Kriminalforsorgen var ganske enig med rapportens indstilling. Men de gjorde regning uden vært. Samtlige præster i Horsens-Gedved provsti inklusive deres provst, *Arne Thomsen*, erklærede i en skriftlig indstilling, at de ikke så sig i stand til at betjene det store statsfængsel, sådan som Kriminalforsorgen forestillede sig. Denne holdning begrundede de til dels med det arbejdspress, de i forvejen havde, men navnlig med, at de savnede den dertil fornødne fængselsmæssige erfaring og indsigt i fangernes særlige situation. Kun hvis Kriminalforsorgen omgjorde sin indstilling og besluttede at lade fængselspræsteembedet i Horsens opslå til nybesættelse, ville provstiets præster sørge for, at en af dem betjente anstalten midlertidigt, indtil en ny fængselspræst var ansat. Århus stifts daværende biskop, dr.theol. *Henning Høirup*, der i øvrigt selv havde en fortid som fængselspræst i Nyborg, bakkede præsterne og provsten i Horsens op i deres holdning.

Det er bemærkelsesværdigt, om end ikke overraskende, at én part slet ikke blev hørt i denne sag, nemlig menigheden, altså fangerne. Da der ikke findes noget anerkendt folkevalgt menighedsråd ved fængselskirkerne, så havde fangerne simpelthen ikke selv noget organ, der i en situation som denne kunne tale deres sag. Men det var der altså lykkeligvis andre, der gjorde. Uenigheden mellem på den ene side Kriminalforsorgen og fængslet og på den anden side Horsens bys præster og provst samt stiftets biskop resulterede i et vigtigt møde i Kriminalforsorgens direktorat den 30. september 1974 under forsæde af daværende direktør for Kriminalforsorgen, H.H. Brydensholt. Foruden forskellige fængselsfaglige organisationer var kirkeministeriet og Den danske Præsteforening, herunder Fængselspræsteforeningen

repræsenteret. Direktøren forsvarede i princippet den af Lambækudvalget foreslåede ”importmodel” – dog med den forsigtige, men meget vigtige klausul: ”med mindre den gejstlige betjening af de indsatte derved ville blive forringet”. Kirkeministeriet og præsternes faglige organisationer understregede af de ovenfor nævnte grunde nødvendigheden af faste præster i fængslerne. Mødet resulterede i enighed om, at der skulle være mindst én fast præst ved hver af de lukkede anstalter i Horsens, Nyborg, Vridsløselille, Herstedvester og København.¹⁶

Siden har holdningen i Kriminalforsorgens ledelse både på landsplan og rundt om i de lokale anstalter ændret sig ganske væsentligt. Så nu er der ikke kun ansat syv, men sytten fængselspræster i hele landet, dels ved de lukkede og dels ved de åbne anstalter, som nu ikke er mere åbne, end at de fleste af dem i de senere år også har fået lukkede afsnit, omgivet med meget høje, moderne sikkerhedshegn. Principielt er præsterne ved de egentlig lukkede fængsler fremdeles på justitsministeriet, Kriminalforsorgens lønningsliste, mens alle de øvrige, især ved de ”åbne” anstalter, hører under kirkeministeriet. I samtlige tilfælde er præsterne dog ansat med Kriminalforsorgens positive billigelse. – Men sådan var holdningen langt fra i de første år efter det skelsættende møde i september 1974.

Stillingen som fængselspræst i Horsens blev ganske vist snart derefter opslået på ny og ansøgt af undertegnede, der blev udnævnt – blandt kun to ansøgere. Men stemningen i Kriminalforsorgens og anstaltens ledelse havde ikke ændret sig og havde ganske sikkert holdt eventuelle andre ansøgere tilbage. Fængselsinspektøren i Horsens havde således ikke blot over for anstaltens personale, men tillige åbent i dagspressen tilkendegivet sin uvilje og protest mod beslutningen om opretholdelse af fængselspræstestillingen.¹⁷

Det var da heller ikke nogen let opgave at gå ind til. Det tog mig faktisk mange år at overvinde modviljen hos anstaltens ledelse og en betydelig del af det øvrige personale. Til gengæld var holdningen lige fra begyndelsen meget positiv hos andre medarbejdergrupper, navnlig skolen, forsorgen, sygeafdelingen, fængselslægerne og psykologen – samt hos værkemestrene og adskillige af betjentene. - For mig selv var det i alle mine 25 år i fængslet afgørende vigtigt at respektere enhver anden medarbejder i de opgaver, som han eller hun var sat til at varetage.

---

¹⁶ DfK 1974, s.116-118, jfr DfK 1975, s.113 f.

¹⁷ Jfr. notat af 12. december 1974 fra samarbejdsudvalget ved Statsfængslet i Horsens samt interview med fængselsinspektør Arne Frederiksen i Kristeligt Dagblad 15. februar 1975.

Købmand Olsens afregning – og ”det tredje sakramente”

Fangerne tog fra dag 1 meget varmt imod mig. Til dem har jeg generelt altid haft det bedste forhold – selv om enkelte da kunne være ret besværlige at omgås; måske var det blandt andet derfor, de sad i fængsel. Men i alle fængsler er de indsattes holdning til kirken gennemgående meget velvillig og imødekommende. Kirkegangen er ret svingende fra sted til sted, til dels bestemt af lokale forhold. Som regel er den størst i de lukkede anstalter, hvor isolationen øger behovet for fællesskab.

Da jeg kom til Horsens i juni 1975, var kirkelivet i fængslet på det nærmeste gået helt i stå – navnlig på grund af de forannævnte særlige omstændigheder. Desuden var min forgænger i embedet blevet pensioneret langt over et år før min ankomst og havde forinden været alvorligt syg og derfor meget fraværende i sine seneste år. Jeg kom fra en præstestilling ved en bykirke med ualmindelig god kirkesøgning, som regel mere end 300 til højmesse hver søndag. Så også derfor var det en barsk oplevelse at flytte til fængselskirken i Horsens, hvor der de første søndage kom 3-4 tapre fanger foruden kirkekoret, som jo også udgøres af indsatte. Men så den femte eller sjette søndag efter min indsættelse myldrede der pludselig en masse fanger ind ad kirkedøren. Endelig var vækkelsen kommet til Horsens Statsfængsel! Åndens karske vingesus fejede ind gennem det gamle tugthus' mørke korridorer og gav den forsagte menighed og dens forknytte præst et meget tiltrængt løft. Sådan oplevede jeg det i hvert fald. Ja, jeg var faktisk ret højt oppe i dagene derpå. Denne frydefulde fornemmelse varede til hen imod slutningen af den følgende uge. Da traf jeg et andet sted i anstalten en af fangerne fra kirkekoret, en som jeg rigtig kunne dele min glæde med – troede jeg. – Men så kom hans nok så jordnære og nøgterne orientering: ”Det store fremmøde i søndags, siger du – ja, men det var jo købmand Olsen, der afregnede!” – For udenforstående kræver denne lakoniske bemærkning en forklaring: Købmand Olsen var en af de fanger, der havde nedsat sig som uautoriseret købmand i fængslet. Sådan en findes der på hver celleafdeling, som en slags døgnkiosk, hvor kammeraterne på alle mulige tidspunkter kan købe kaffe, cigaretter, chokolade og andre små fornødenheder. Imidlertid var der sket det uheldige for købmand Olsen, at han efterhånden havde lidt for mange udestående fordringer hos sine medfanger. Desuden var de fleste af dem insolvente. Da var det, at Olsen greb til en aldeles utraditionel løsning. Han bekendtgjorde over for alle sine debitorer, at hvis de førstkommende søndag ville gøre sig den ulejlighed at deltage i gudstjenesten, og vel at mærke *hele* gudstjenesten, inklusive den hellige nadver, så ville al deres gæld blive slettet! – Olsen, som ellers aldrig gik

i kirke, mødte den søndag til min glædelige overraskelse i god tid som den første og placerede sig strategisk klogt på den nederste bænk lige inden for indgangsdøren. Dér sad han så og krydsede diskret alle sine debitorer af på en liste, efterhånden som de indfandt sig – og de var virkelig mange! – Og jeg, som troede, at han bare sad der og gættede en kryds-og-tværs! – Denne tildragelse kunne man jo kalde en ”practical joke” – eller man kan se den som det soleklare udtryk for syndernes forladelse, den altid helt ufortjente. Begge tolkninger er mulige. Jeg vælger den sidste.

Siden hen gik det både op og ned og op igen med kirkegangen i fængslet – uden købmand Olsens generøse medvirken. Han er løsladt for mange år siden og har formodentlig derefter etableret sig i en nok så givtig virksomhed et helt andet sted i landet. - I den sidste række år, jeg var præst i Horsens Statsfængsel, kunne vi glæde os over en jævnt stigende deltagelse i gudstjenesten, og denne tendens er fortsat i Statsfængslet Østjylland, hvor kirken er fyldt hver søndag..

I fængslerne såvel som i alle andre sogne i landet kan der være meget forskellige grunde til at gå i kirke – dem tror jeg ikke, vi skal kloge i. Men når nadveren er den vigtigste begivenhed i fængslets gudstjeneste – hvad den i hvert fald er – så er det givetvis, fordi den står som tegnet på den ubetingede tilgivelse. Der er så mange gode og rigtige forklaringer på, hvad nadveren betyder. Men fangerne kender kun én forklaring: at nadveren er tilgivelsens *sted*. Man kunne undertiden høre dem sige halvhøjt til hinanden, når de gik op til alterbordet: ”Vi skal da op og ha’ syndsforladelse!” Det er af helt afgørende betydning, at dette tegn står så klart her, hvor kirken har sin plads midt i dommens og straffens hus. Det har adskillige fanger ladet mig vide i årenes løb – og ”købmand Olsen” havde ganske sikkert heller ikke lanceret sit finurlige og forunderlige påfund uden at gøre sig tanker om den sag.

Det ville være mangelfuldt at skrive om gudstjenesten i fængselskirken uden tillige at nævne det umiddelbart påfølgende arrangement. Efter hver eneste gudstjeneste er der ”*kirkekaffe*” i fængslets forsamlingshus, som i Horsens lå i umiddelbar nærhed af kirken. I fængsler, hvor man ikke har noget særligt forsamlingshus eller lignende lokale, arrangeres kaffebordet i selve kirken. Det er under alle omstændigheder en helt uundværlig opfølgning af gudstjenesten i et fængsel. Hvis ikke dette efterfølgende samvær fandt sted, kunne der slet ikke være den fornødne ro under selve gudstjenesten – som det for resten også somme tider kan knibe med alligevel. Det er jo ikke ligefrem ”trænede” kirkegængere, der samles til gudstjeneste i fængselskirken. Og man skal huske, at det hovedsagelig er unge

mennesker, hvoraf adskillige til daglig henlever en temmelig afsondret tilværelse i fængslet. Så ganske sikkert kommer mange af dem især for at møde andre – hvilket i øvrigt alle vegne i verden er en særdeles ”legitim” grund til at gå i kirke. Det sociale samværs betydning skal ikke undervurderes. Lige siden den kristne kirkes fødselsdag, den allerførste Pinsedag, har *fællesskabet* været anset som noget af det, der i væsentlig grad konstituerer den kristne menighed. Det fremgår bl.a. af beretningen om den første menighed i Jerusalem, jfr. Apostlenes Gerninger, 2,42. - Og er der en søndag lidt for megen snak under gudstjenesten, så kan præsten så fint minde om, at det er der jo så rigelig lejlighed til om lidt ved kirkekaffen – så falder der atter ro over de unge gemytter. Så jeg kan udmærket forstå, hvorfor digterpræsten *Jakob Knudsen* – selv om han aldrig har været fængselspræst – kaldte kaffen for ”det tredje sakramente”.

Respektløs sikkerhedsaktion i kirken

Hvis man vil, kan man selvfølgelig altid skyde folk mislige motiver i skoene, når de samles i fængselskirken. Og jeg vil bestemt ikke nægte muligheden for, at nogle kommer af grunde, som ikke har det mindste med gudstjenestens indhold at gøre.

Netop som det fristed, kirken er i alle fangernes bevidsthed, vil den især hos de ledere og mellemledere, der har ansvar for orden og sikkerhed i fængslet, også være under konstant mistanke for at blive *misbrugt* som fristed. Især bestemte illegale tiltag, nemlig brug af og handel med narkotika, er konstant i søgelyset i alle fængsler og dermed også i deres kirker – men kirken er i den sammenhæng et meget sårbart område.

Samtlige fængsler har i de sidste mange år været formelig hærget af narko-problemer. De begyndte for alvor i 1970’erne og har i tiltagende grad været der siden. Blandt de indsatte er misbrugere og (dermed også) forhandlere jo under samme tag. I rigtig mange tilfælde er begge kategorier repræsenterede i én og samme person, så at der langt fra altid er tale om to forskellige kategorier. Trods idelige visitationer og razziaer bliver disse problemer til stadighed bekæmpet, men meget langt fra løst. Og de udmærkede initiativer med etablering af narkofrie afdelinger og specialafdelinger med misbrugsbehandling i fængslerne kommer kun et beskedent antal af misbrugerne til gode, nemlig dem som er notorisk velmotiverede.

Trafikken med de illegale stoffer kan forekomme alle steder, hvor fangerne er sammen, og mulighederne er mange i hvert eneste fængsel. Kirken er ikke undtaget. Men jeg tror, alle fængselspræster kraftigt vil henstille til kirkegængerne, at de – for Guds og deres egen skyld!

- holder kirken fri for al omgang med ”stoffer”. Hvis ikke de respekterer dette, vil de kun kunne ødelægge kirkens status som en fredlyst helle i fængslet.

Når man som præst har brugt mange kræfter på at holde dette synspunkt i hævd, så forekommer det desto mere skuffende at opleve et fængselspersonale, der overreagerer i sin nidkærhed for orden og sikkerhed. Et eklatant eksempel på dette forekom Påskedag den 23. april 2000 – min sidste påskegudstjeneste i statsfængslets kirke. Under sidste del af højmessen på denne mest betydningsfulde helligdag i kirkeåret brød et stort hold fængselsbetjente under ledelse af en overvagtimester pludselig ind i kirken for at foretage visitation af menigheden og kirkerummet. Denne voldsomme og højst groteske tildragelse vakte naturlig harme hos de mange, der deltog i gudstjenesten, såvel de tilstedeværende fanger som præst og organist, og vreden bredte sig blandt alle de indsatte i fængslet. Den lagde sig ikke i de følgende uger, hvorfor jeg – også for at undgå forkert rygtedannelse – skrev følgende korte redegørelse i det interne kirkeblad for juni-juli 2000¹⁸; det blev uddelt til alle indsatte i fængslet samt til anstaltens ledelse og mange af de ansatte i øvrigt:

”På den kristne kirkes største helligdag, Påskedag, den 23. april i år, skete følgende ved gudstjenesten i fængslets kirke: Endnu inden organisten havde nået at spille postludiet, blev et stort hold fængselsbetjente beordret ind i kirken for at visitere denne samt alle kirkegængerne! Disse, som sad på deres pladser i kirkebænkene, blev ført ud af kirken til visitation, hvorpå nogle af funktionærerne blev tilbage for at gennemse kirkerummet. Jeg protesterede på stedet mod dette helt urimelige overgreb, hvis lige vi aldrig tidligere har oplevet – og sendte umiddelbart efter en meget skarp skriftlig protest til fængslets ledelse. Jeg har ikke fået noget svar på min henvendelse, endsige nogen form for undskyldning fra den, som havde det direkte ansvar for denne meget alvorlige krænkelse af kirken og gudstjenesten. Betjentene vil jeg ikke klandre, da jeg ved, at de handlede efter ordre.

Indsatte rundt om i huset vender stadigvæk tilbage til det passerede... og jeg har trods alt et begrundet håb om, at en så alvorlig fadæse som en visitation under de nævnte omstændigheder ikke vil gentage sig! - For en ordens skyld skal det tilføjes, at der hverken blev fundet stoffer eller andre ulovlige besiddelser.”

Den i samme artikel nævnte indberetning til anstaltens ledelse indeholdt desuden den bemærkning, at jeg ikke agtede at bringe sagen videre til Direktoratet for Kriminalforsorgen, idet jeg naturligvis forventede, at anstalten i det mindste ville beklage det meget grove overgreb. Jeg undlod således at føre klagen videre til den højere instans – og dog svarede fængslets egen ledelse aldrig på min henvendelse. Jeg har kun kunnet tolke denne tavshed som udtryk for, at anstalten her havde en dårlig sag – og så er det jo altid lettest at lade som

¹⁸ *Hilsen fra Vestermark Kirke, Statsfængslet i Horsens, juni-juli 2000.*

den var glemt. Nu, mere end 10 år senere, er den jo for længst forældet. Når jeg ikke desto mindre tager den op i nærværende sammenhæng, er det fordi den står som et eksempel på, at de spændinger mellem fængselssystemet og kirken, der var så åbenbare, da jeg tiltrådte min stilling, kunne være mindst lige så mærkbare, da jeg 25 år senere fratrådte den. De var der faktisk hele tiden, men kom jo ikke altid op til overfladen. Så i hverdagen og på langt de fleste søndage blev der ikke lagt kirken og dens medarbejdere særlige hindringer i vejen; på flere måder fik vi endda opbakning både fra fængslets ledelse og det øvrige personale.

Det mildt sagt respektløse overgreb fik i øvrigt et efterspil, idet en af de indsatte skrev en velformuleret klage til Statsfængslet i Horsens både over udrykningsholdets forstyrrelse af gudstjenesten og den påfølgende visitation. Klagen var dateret den 24. april 2000, dagen efter bemeldte påskehøjmesse. Da den indsatte ikke fik noget svar inden for rimelig frist, henvendte han sig ved brev af 31. juli 2001 – altså mere end et år senere - til Krim Retshjælpen, hvorpå Krim, efter fire gange forgæves at have rykket statsfængslet for svar, ved brev af 6. februar 2002 klagede til Direktoratet for Kriminalforsorgen over statsfængslets sagsbehandlingstid. Direktoratets påfølgende behandling af denne klage kom imidlertid – trods mange rykkere fra Krim - til at strække sig yderligere over mere end et år.

I slutningen af januar 2003 havde Krim Retshjælpen forståeligt nok mistet tålmodigheden og havde derfor indgivet en klage til Folketingets Ombudsmand, der satte en grundig undersøgelse i gang. I Ombudsmandens afsluttende redegørelse af 10. oktober 2003 betegnes statsfængslets sagsbehandlingstid på to år og to måneder samt den omstændighed, at statsfængslet i denne lange periode hverken havde holdt den indsatte eller retshjælpen underrettet om sagens behandling, som ”særdeles kritisabel”. I samme udtalelse betegner Ombudsmanden direktoratets samlede sagsbehandlingstid som ”beklagelig”.¹⁹

Dette siger lidt om de forhindringer, som både de indsatte og de, som vil tale deres sag, må regne med at møde i fængselssystemet. Det er heldigt, at der findes en græsrodsinstitution som Krim Retshjælpen. Men også alle fængselspræster må være indstillet på at bruge temmelig megen tid på at rette henvendelser på fangers vegne eller hjælpe dem med selv at formulere anmodninger, klager, rykkerbreve m.v. både til fængslet, direktoratet og forskellige retsinstanser samt andre magter og myndigheder. - I Ordsprogenes Bog findes der en befaling, der må stå som et motto for os: ”*Luk din mund op for den stumme; tal sagen for*

---

¹⁹ Omb., s.6 og s.8.

alle, som bukker under. Luk din mund op, døm retfærdigt, og skaf den hjælpeløse og fattige ret!” (Kap. 31, v.8-9).

Balladen om en gæsteprædikant ²⁰

Menigheden i fængslet er meget broget – det er menigheden uden for murene også; men den i fængslet er dog nok så farverig. I foråret 1985 opstod der blandt nogle af fangerne et ønske om, at formanden for Sømændenes Forbund, *Preben Møller Hansen*, tillige formand for det af ham selv stiftede parti *Fælles Kurs*, skulle komme og prædike i fængselskirken. Idéen kom fra redaktøren af fangebladet *Rebstigen*. Han havde et halvt års tid tidligere vist mig en artikel i dagbladet *Information*, nemlig et interview med den dengang nyudnævnte kirkeminister, *Mette Madsen*. Journalisten havde bl.a. stillet ministeren det spørgsmål, hvad hun mente om, at lægfolk en gang imellem prædikede ved en gudstjeneste. Det syntes Mette Madsen var en udmærket idé og oplyste, at hun havde selv gjort det ved givne anledninger. Dernæst spurgte journalisten, hvad hun ville mene, hvis det fx var Preben Møller Hansen, der skulle prædike. Hvortil Mette Madsen frimodigt svarede, at så ville hun selv komme og høre ham! ²¹

Rebstigeredaktøren, et af de særlig kvikke hoveder blandt fangerne, opfordrede mig til at fastholde kirkeministeren på denne udtalelse ved at indbyde hende til en gudstjeneste, hvor det så var planen, at Møller Hansen skulle prædike. Jeg indvilgede i at forelægge dem begge projektet og spørge dem, om de ville komme – og begge takkede for indbydelsen og gav uden forbehold skriftligt tilsagn om at komme en søndag aften til gudstjeneste i statsfængslets kirke, hvor Preben Møller Hansen skulle udlægge søndagens tekst.

Nyheden kom straks til pressens kendskab, navnlig ved Preben Møller Hansens ivrige formidling - i ikke særlig urbane vendinger. Et af de større dagblade fandt desuden hurtigt ud af, at han var udmeldt af folkekirken, hvilket han selv i samme avis begrundede med, at han ”havde fået nok af kristendom og ikke betragtede religion som andet end hykleri og hul løgn.” - På grund af disse voldsomme udtalelser fik kirkeministeren kolde fødder og skrev til mig, at hun var blevet betænkelig ved at vedstå sit tilsagn om at deltage i den omhandlede gudstjeneste, før det var afklaret, hvorvidt en person med sådanne synspunkter kunne

²⁰ Ordet ”ballade” har to betydninger: 1) Vrøvl og spektakel; 2) En lyrisk dansevis. – Begge betydninger er i dette tilfælde relevante.

²¹ Information d. 27.07.1984.

medvirke som taler ved en folkekirkelig gudstjeneste. Med henblik herpå havde hun forelagt spørgsmålet for biskopperne.²² - Kun to dage senere modtog jeg imidlertid brev fra ministersekretæren, som meddelte, at ministeren var blevet bekendt med, at det kunne være vanskeligt for biskopperne at udtale sig principielt om det nævnte spørgsmål, så længe det var sammenknyttet med den konkrete gudstjeneste i Horsens Statsfængsel. Kirkeministeren havde derfor selv besluttet endeligt at aflyse sin deltagelse i gudstjenesten.²³

Da nu den ene af de inviterede parter havde aflyst sin deltagelse, og den oprindelige plan dermed var bortfaldet, skrev jeg til Preben Møller Hansen, at jeg derfor foretrak at aflyse arrangementet med ham og i stedet holde søndagsgudstjenesten, som vi plejede. Han blev rasende. Det samme gjorde en lille gruppe af såkaldt ”stærkt negative” fanger, der havde sat sig i hovedet, at sømandsbossen skulle komme og prædike i kirken som aftalt. De betragtede ham som ”deres mand” og gjorde i den grad situationen vanskelig for mig, så jeg for alvor fik den magt at føle, som et stærkt mindretal af fanger kan udøve i fængslet både over for medindsatte og ansatte. Det endte med, at jeg trods alt gik med til at gennemføre gudstjenesten med Møller Hansen. Undervejs havde jeg løbende rådført mig med min kirkelige foresatte, biskop *Herluf Eriksen*, Århus, hvormed det ikke skal antydes, at jeg vil skyde ansvaret over på ham – det var naturligvis i alle henseender mit alene. Men gudstjenesten foregik efter de retningslinjer, som biskoppen havde udstukket, og som han - til almindelig orientering – havde offentliggjort i følgende meddelelse til dagspressen:

Efter hvad fængselspræst Carl Lomholt har meddelt mig, forretter han selv gudstjenesten med prædiken. Gudstjenesten slutter med velsignelse, udgangsbøn og en salme.

I umiddelbar forlængelse heraf taler Preben Møller Hansen fra fængselskirkens prædikestol.

I ”Lov om kirkers brug” er det tilladt at anvende kirken til foredrag eller kirkelige møder med præstens godkendelse og under dennes ansvar, når emnet eksempelvis som her er en tale ud fra dagens tekst. Prædikestolen fungerer følgelig i denne sammenhæng som talerstol med den udstrakte ytringsfrihed, som vi kender i andre sammenhænge, f.eks. fra forsamlingshuse, sognegårde o.s.v.

Som jeg fortolker loven, vil det ikke være rigtigt, hvis de kirkelige myndigheder på forhånd nægter fængselspræsten og fængselsmenigheden tilladelse til at benytte Preben Møller Hansen som taler.

Jeg advarer mod at beskære denne ytringsfrihed. Det er en gammel kirkelig frihedsholdning, at man i det folkelige regi fastholder samtalen og åbenheden. Hvis

²² Jfr. brev af 9. juli 1985 fra kirkeminister Mette Madsen til Statsfængslet i Horsens, fængselspræst C.L.

²³ Jfr. brev af 11. juli 1985 fra ministersekretær C. Dalsgaard Jørgensen til Statsfængslet i Horsens, fgs.præst C.L.

*talen om det folkelige fællesskab skal bevare sin mening, må også kirkens talerstol være tilgængelig for mennesker, som man eventuelt ikke er enig med. Man kan derfor ikke forvente nogen forhåndscensur fra min side.*²⁴

Herluf Eriksen

I den forbindelse er det i øvrigt værd at bemærke som noget rent principielt, at under hele dette forløb havde hverken statsfængslet eller Direktoratet for Kriminalforsorgen på noget tidspunkt ytret sig i sagen. Og sådan skulle det være. Disse styrelser blander sig ikke i rent kirkelige anliggender. Her er fængselskirken og fængselspræsten alene relateret til den kirkelige tilsynsmyndighed.

Efter mange genvordigheder og meget skriveri i dagspressen, herunder harmdirrende læserbreve med trusler om udmeldelser af folkekirken m.v., fandt gudstjenesten sted søndag aften den 25. august 1985. Den blev afviklet i god ro og orden, i øvrigt undtagelsesvis som en gudstjeneste uden nadver. Møller Hansens tale fra prædikestolen efter selve gudstjenesten var helt igennem anstændig. Den havde umiskendelige politiske overtoner, men tog dog udgangspunkt i dagens tekst fra Markusevangeliet kap. 7 om Jesu helbredelse af en mand, der var både døv og stum – og taleren lod i sit eget traditionelle ordvalg menigheden forstå, at det også for ham var en hjertesag at råbe de døve op, og at det tavse flertal, ikke mindst i fængslet, fik mund og mæle.

Denne gudstjeneste var alt andet end typisk for kirkelivet i Horsens Statsfængsel eller noget andet fængsel. Når den alligevel omtales her, er det fordi skildringen giver et sandt indtryk af de spændinger, som kirken i fængslet må leve med, ikke kun – som nævnt - i forhold til fængselssystemet som sådant, men også, som nu i dette tilfælde, i forhold til visse negative kræfter i en højst uensartet skare af indsatte.

Personligt vil jeg i det mindste huske sommeren 1985 som en meget varm sommer – helt bortset fra, hvordan vejret i øvrigt artede sig!

Og helt ærligt trængte jeg til at få denne besværlige sag at se fra en mere munter side, hvilket til fulde lykkedes med følgende revyviser, som den uforlignelige visedigter, provst *Helge Severinsen*, Tilst, i den givne anledning havde skrevet til afsyngelse ved festaftenen på det årligt tilbagevendende stævne på Ry Højskole for præsterne i Århus stift:

---

²⁴ Pressemeddelelse fra Århus Bispeembede, den 16. juli 1985.

Da vækkelsen kom til Horsens Tugthus

Bør ikke læses indenad, men *afsynges*
på melodien ”Bamses fødselsdag”.

Ak, *har* I hørt, hvad der er sket?
Du fredsens og du korsens!!
at nu er selve fanden løs
i tugthuset i Horsens!
Tænk, den rare fængselspræst
syn's at der sku' være fest
og til fryd og lykke fandt
en gæsteprædikant.

Han ringede til sømandsbossen,
som var svært gelassen –
og skrev dernæst med sirlig skrift
et brev til Mette Madsen:
”Kære fru minister kom!
lyt til evangelium:
Preben Møller Hansens røst
til fangne sjæles trøst!”

Fru Mette Madsen får et chok
- ja, lige så hun gisper!
og sender fluks et hyrdebrev
til alle landets bisper:
”Kære, fromme kirkens mænd:
Kan I virk'lig sluge *den*?
Kan vi være det bekendt?
Han er jo uomvendt!”

Og Ålborgbispens svared' nej –
han er måske lidt prikken.
I Krist'lig Dagblad gik der kuk
i læserbrevsrubrikken:
”Hør nu her, bevar mig vel!
Fælles kurs med fanden sel'!
Får han lov at præke dér,
er verdens ende nær!”

Men Århusbispens Herluf sås
at smile og at nikke
- for enten er man liberal
el'r også er man ikke...
”Jeg vil ikke sige nej,
når han blot kan holde sig
og har kæften lukket i,
til messen er forbi!”

Og Preben gik på prækestol
 med sine røde seler.
 Kan hænde vores kirkeskib
 får ny bemandingsregler?
 Sådan kan en vækkelse
 starte med forskrækkelse,
 og et tugt- og raspningshus
 fornemme åndens sus!

Og i hver lille fiskerby
 går præsten ned på molen
 og tilby'r hver en rask matros
 at låne præstekjolen...
 Så kan "Peters fiskedræt"
 (og) "Stormen på Genezareth"
 få lidt tilskud oveni
 af praktisk teologi - - -

Helge Severinsen

Vise fra cabaret'en på Århus Stifts Præstestævne 1985 ²⁵

Gammel kærlighed til fængselskirken

Det store flertal af fangerne havde som sagt en meget positiv holdning til kirken – hvilket ikke vil sige, at de fleste af dem deltog i gudstjenesten. Op gennem 1990'erne og indtil det gamle fængsel blev nedlagt gik ca. 20 % af det samlede antal fanger i kirke om søndagen – eller deltog i de hverdagsgudstjenester, der var forbeholdt indsatte, som var isoleret eller adskilt fra de øvrige, fx dem, der sad i arresten, eller dem, der p.gr.a. af mobning, forfølgelse eller gæld var anbragt i "frivilligt énrum".

Det smukkeste udtryk for trofasthed mod fængselskirken mødte jeg engang hos en mand, som havde afsonet 20 år i stræk i Horsens Statsfængsel. Jeg havde ikke selv mødt ham som fange, men lærte ham først at kende på anden måde mange år efter hans løsladelse, da han levede meget ensomt og beskedent som folkepensionist i en lille lejlighed i Horsens. På det tidspunkt var han højt oppe i firserne. En dag i året 1988 havde manden læst i den lokale avis, at vi samlede ind til et nyt orgel i fængselskirken, og da han var dårligt gående, ringede han til mig og bad mig komme og hente "en lille skilling", som han havde lagt til side til dette gode formål i "vores kirke", som han udtrykte det. Der var 2000 kr. i kuerten, som jeg hentede hos ham. Det var mange penge i 1988 – og en utrolig storsindet gave til kirken i det fængsel, som havde berøvet ham de 20 bedste år af hans liv – hvilket han dog aldrig udtrykte

²⁵ Efter gengivelse i Præsteforeningens Blad, 27. sept. 1985

nogen bitterhed over. - Men på en eller anden måde måtte hans generøsitet påskønnes. Så ved festgudstjenesten i fængselskirken den 12. februar 1990, hvor det nye orgel blev indviet og taget i brug, og biskoppen prædikede, da var denne gamle, tidligere fange indbudt blandt hædersgæsterne. Vi havde reserveret plads til ham på forreste bæk lige ved siden af justitsministeren, som også var indbudt - og som var ganske uvidende om, hvilken hædersplads, der dermed var blevet ham selv til del.

Det gensidigt inspirerende møde mellem fængselsmenigheden og mennesker ”udefra”

Ved de mange ”almindelige” gudstjenester i Vestermark Kirke var der aldrig gæster ”udefra”. Sådanne initiativer kan derimod fint praktiseres ved kirkerne i de såkaldt ”åbne fængsler”. - Men fx i den smukke nye *Møgelkær Kirke*, der blev indviet i december 2009 i Statsfængslet Møgelkær, afholdes der, foruden de regelmæssige gudstjenester for de indsatte, fælles gudstjeneste for dem samt omegnens beboere på flere søndage i årets løb. - I Statsfængslet i Jyderup havde fængselspræsten allerede mange år, før anstaltens kirke, *Søbækkirken*, blev bygget, indført den smukke skik i, at fangerne havde deres familie og især deres børn med til en julefest, begyndende med gudstjeneste i fængslets sportshal eller kantine og siden i kirken, som blev indviet i maj 1996.²⁶ – Og i *Østerby Kirke*, Statsfængslet ved Sønder Omme, har det de sidste mange år været fast skik, at fangernes ægtefæller / samlever og børn eller andre pårørende må deltage i søndagsgudstjenesten. Det sker i forbindelse med deres besøg hos de pågældende indsatte og forudsætter blot, at gæsterne i forvejen tilmelder sig til gudstjenesten. Er de godkendt til besøg, så er de også velkomne i kirken. – Sådanne gudstjenesteordninger var slet ikke mulige i Statsfængslet i Horsens, som havde et af landets mest lukkede regimer, en tradition, som er videreført ved Statsfængslet Østjylland. Denne omstændighed begrundes dog ikke kun med det bestandig indskærpede ”hensyn til orden og sikkerhed”, men også med de indsattes helt rimelige krav på anonymitet i forhold til offentligheden. Det sidste kan i visse tilfælde være et mere følsomt problem i de lukkede anstalter end i de åbne. Gudstjenesten skal jo principielt være åben for alle fanger, og der kan let være nogen, som ikke ønsker at blive genkendt af udefra kommende.

På én måde lod det sig dog gøre, at mange mennesker uden for murene kunne være i kirke sammen med menigheden i Horsens Statsfængsel, nemlig de gange, hvor Danmarks Radio transmitterede gudstjenesten fra dets kirke. Dette skete flere søndage i slutningen af

---

²⁶ Fængselshist. Selsk. 2008, s.46 f.

1970'erne og i løbet af det følgende tiår. Ved disse anledninger ydede fangekoret sit allerbedste, og vi fik rigtig mange glædelige tilbagemeldinger fra taknemmelige radiolyttere. – Siden har der også været nogle få TV udsendelser fra kirken, dog af hensyn til de indsatte aldrig fra almindelige gudstjenester.

En anden meget opmuntrende undtagelse fra fængslets stramme regler var de besøg, som fængselsmenigheden af og til fik af kirkekor eller andre kor udefra. Og så blev det jo ikke mindre festligt, når det hændte, at fangekoret optrådte sammen med dem.

Men mødet i det lukkede fængsels kirke mellem fangerne og mere eller mindre almindelige folk udefra, er på flere måder tankevækkende. – Søndag den 2. maj 1999, kun godt syv år inden Statsfængslet i Horsens ophørte, blev dets store kirke genindviet efter en ret gennemgribende restaurering. Denne var besluttet og iværksat, længe før det blev vedtaget at nedlægge fængslet. Vestermark Kirke var værd at holde godt ved lige. Den var besjælet af en helt enestående skønhed – som ikke mindst bestod deri, at samtlige kunstværker, som kirkerummet gennem de mange år var blevet udsmykket med, var udført af fanger – uden medvirken af kunstnere udefra. – De fleste af disse kunstgenstande er nu deponeret i Horsens Museums fængselssamling; men én af dem, det stolte kirkeskib ”Håbet”, som fangerne holdt særlig meget af, fik de heldigvis med til Johanneskirken i Statsfængslet Østjylland, hvor det nu kan glæde dem. Kun alteret og det fine, kostbare orgel blev tilbage i den tomme kirke i det gamle fængsel - hvor alle store planer om fængslets fremtidige anvendelse til andre formål foreløbig synes skrinlagt. Bygningerne er af Kulturarvsstyrelsen erklæret bevaringsværdige.²⁷ Men indtil videre sker der ikke andet med dem, end at de nu som årene går, hærages mere og mere af et gennemgribende forfald. Og kirken, som ellers ville være udmærket egnet til folkekirkelig anvendelse, er truet af den samme triste skæbne.

Men alteret, som altså stadig står der, og som er det senest fremstillede kunstværk i Vestermark Kirke, tegnet af en arkitekt, men fornemt udført og smykket af en langtidsfange, det var den egentlige årsag til kirkens genindvielse ved festgudstjenesten i maj 1999. For sådan en handling er påkrævet, når en kirke har fået nyt alter. Som ved lignende særlige anledninger prædikede biskoppen over Århus Stift, nemlig *Kjeld Holm*, som jo også forestod genindvielsen. Landets daværende justitsminister var tillige indbudt som denne kirkes verdslige myndighed. Desuden var fængselsinspektøren, fængselsforvalteren og andre fra staben og fra det øvrige personale til stede – og så naturligvis en stor flok indsatte. Uden at

²⁷ Jfr. referat af møde den 12.03.2003 i Det Særlige Bygningssyn under Kulturarvsstyrelsen, pkt. 6.1, journ.nr. 2001-914/615-0001.

det på nogen måde på forhånd var arrangeret, tog samtlige fanger plads i bænkerne på den ene side af kirkens midtergang, mens alle de fornemme gæster placerede sig i den modsatte side. Da jeg skulle forrette nadvertjenesten og stod ved alteret, vendt mod menigheden, slog det mig, at her var der jo tale om to vidt forskellige grupper mennesker, ja, to verdener. Så alt for åbenbart var de adskilt af midtergangen med den brede, røde løber – som befandt de sig på hver sin side af Det Røde Hav, hvormed jeg dog ikke vil antyde et skel som det mellem Gudsfolket og Faraos soldater. Men kunne disse to grupper overhovedet være sammen som én menighed? - Det kunne de, ja, for det endte jo med, at de mødtes ved nadveren. Der kom de nu fra hver sin side og knælede ved det samme bord.

Og det var ikke kun for præsten, dette sælsomme fællesskab blev en forunderlig oplevelse. En aften tre uger senere kom en fange ind på præstekontoret. Han skulle efter en lang afsoning løslades næste morgen, og der var nogle problemer i den forbindelse, som han ville tale med mig om. Men midt i samtalen afbrød han sig selv og sagde: ”Der er nu noget helt andet, jeg synes vi skulle tale om – det er den festgudstjeneste i kirken for nogen tid siden; for der lå vi jo alle sammen på knæ oppe ved alterbordet, alle vi fanger med de mange domme og de lange straffe – og sammen med os og ved siden af os knælede disse fine folk: biskoppen med guldkorset, justitsministeren, inspektøren og de andre. Vi var der alle sammen, og der var ingen forskel, *der var slet ingen forskel!*” – De sidste ord blev gentaget stiltfærdigt og dog med eftertryk. Og da han havde sagt dem, rejste han sig fra stolen, rakte han mig hånden og sagde farvel og tak – tak for denne gang....

Kirken - og de fremmede iblandt os

I de senere år af min tjeneste i statsfængslet, var antallet af fanger fra udlandet eller med indvandrerbaggrund øget betydeligt. Det drejede sig efterhånden om ca. en fjerdedel af det samlede belæg. Og siden fængslets udflytning er antallet er ikke faldet, men snarere steget. Billedet er nogenlunde det samme i fængslerne på landsbasis.

Disse fremmede udgjorde et meget broget udsnit af folk og nationer. Nogle var ved ankomsten til en dansk lufthavn blevet anholdt med kontrabande, oftest narkotika. Andre var taget efter forsøg på indsmugling ad alternative veje. Atter andre var fængslet af helt andre grunde. Efter ophold i arrest og påfølgende domfældelse blev de overført til afsoning i statsfængslet, ofte med meget lange straffe. Deres sproglige muligheder for at kommunikere kunne være særdeles begrænsede. Dansk kunne de for det meste ikke spor af. Og hvis de heller ikke talte lidt engelsk eller måske tysk, var de ilde stillet i et fængsel her i landet. I

vore folkekirkelige gudstjenester kunne det for nogle udlændinge være en hjælp, når fx prædikenen blev resumeret på engelsk, men andre var jo slet ikke hjulpet på den måde. Og dog var tit halvdelen af deltagerne i den almindelige søndagsgudstjeneste udlændinge. Hvis jeg bagefter beklagede over for dem, at de forstod så lidt af gudstjenesten, kunne de typisk svare, at i kirken oplevede de Guds nærhed, og derfor kunne de lide at komme. Det samme blev undertiden også sagt af muslimer, hvoraf adskillige gik meget trofast i kirke, - eller af fanger fra Fjernøsten med en helt anden religiøs baggrund.

Vi havde i kirken en boghylde, fyldt med bibler eller nytestamenter på de forskellige sprog – engelsk, tysk, fransk, spansk, italiensk, græsk, tyrkisk, polsk, russisk osv. En lille del af forberedelsen til gudstjenesten bestod så i at lægge et mærke ind ved søndagens evangelium i hver af disse bøger, hvorefter de ved gudstjenestens begyndelse blev uddelt til rette vedkommende, så de kunne følge med i teksterne.

Men der var også særlige gudstjenester i fængselskirken, som i højere grad imødekom netop de fremmede. Især den *katolske messe*, som i Horsens Statsfængsel fandt sted en gang hver måned. Naturligvis afholdtes den i første række for romersk-katolske indsatte, hvoraf vi havde en del, fx fra Latinamerika, Sydeuropa og Polen, men den fungerede også for græsk-katolske og russisk-ortodokse fanger – ja, praktisk talt for alle udlændinge i fængslet, med eller uden religiøst tilhørsforhold. Enkelte af de katolske præster beherskede adskillige sprog og kunne i gudstjenesten skifte mellem dem, sådan at de fleste deltagere fik ”noget med”. Især én katolsk gejstlig var i udpræget grad en sproglig ekvilibrist, nemlig *Jorge Manzano*. Fra sit hjemland, Mexico, var han i begyndelsen af 1970’erne kommet til Danmark for at studere Søren Kierkegaard, og havde derfor i forvejen lært sig dansk. Men den katolske biskop i Danmark bestemte, at Manzano i stedet for at forske ved universitetet skulle være præst for katolikerne rundt om i landets fængsler. Så i en lang række år frem til midt i 1980’erne pendlede han mellem de lukkede anstalter. Foruden sit spanske modersmål beherskede han samtlige europæiske hovedsprog og kunne desuden tale både nygræsk, tyrkisk og serbokroatisk – og uden vanskeligheder brugte han gerne det hele i gudstjenesten. Efter sit mangeårige ophold i Danmark som katolsk fængselspræst overtog han et professorat i filosofi ved Mexico City University. – I fængslets folkekirkelige menighed havde vi et fint samarbejde med de skiftende katolske fængselspræster. Deres gudstjenester fandt altid sted i fængselskirken, hver gang under medvirken af vores organist og kirkens fangekor.

Den katolske gudstjeneste afholdtes som regel på en hverdagsaften, og ved den efterfølgende kirkekaffe havde en nonne hver gang fremtryllet et overdådigt kaffebord. Hun havde i øvrigt anvendt hele dagen forud for gudstjenesten til at besøge udenlandske indsatte i fængslet. Så fik de også en personlig indbydelse til gudstjenesten og mødte talstærkt op. – Og det var jo ikke alene i Horsens Statsfængsel, men i alle de lukkede anstalter, at den månedlige katolske messe med det efterfølgende samvær var et værdifuldt incitament i fængselskirken.

Men der var som sagt også mange af de fremmede, der havde en anden religion end den kristne som baggrund – og det var i langt de fleste tilfælde *islam*. Sådant er billedet stadigvæk i samtlige danske fængsler. Oftest drejede det sig ikke om såkaldt praktiserende muslimer; som regel havde de et forhold til deres religion nogenlunde svarende til de fleste danske fangers forhold til kristendommen. Ret mange af muslimerne deltog i gudstjenesterne i fængselskirken, både de folkekirkelige og de katolske. For det meste forholdt de sig meget stilfærdigt, ja i flere tilfælde ligefrem ærbødigt i kirken – de respekterede den som et helligsted. - I kirken i det nye fængsel, Statsfængslet Østjylland, og i andre fængselskirker, særligt i de lukkede anstalter, har situationen siden ændret sig noget, idet der nu også blandt indvandrere og udlændinge er en del såkaldt ”stærkt negative” fanger, bl.a. fra bandemiljøet, der kan volde en del uro og provokerende forstyrrelser både under gudstjenester og ved andre arrangementer.

Men Statsfængslet i Horsens var det første fængsel i landet, hvor der blev indrettet en *moske*. Det skete i 1994, hvor en lille gruppe troende muslimer henvendte sig til mig og bad mig hjælpe dem med at finde et rum i anstalten, hvor de kunne få ro til i fællesskab at holde bøn på deres ugentlige helligdag, fredagen. Det lykkedes at få indrettet et lille lokale, der lå i umiddelbar forbindelse med kirkerummet, men dog afsondret fra dette med en skillevæg. Det var nok lidt overdrevet at kalde dette ydmyge sted for en ”Moske”, men det ord kom faktisk til at stå på indgangsdøren – og få meter derfra var så den anden dør, hvorpå der stod ”Kirke”.

Tilladelsen til, at muslimerne kunne mødes i moskeen til fredagsbøn, kom dog ikke af sig selv. I Horsens modsatte fængslets ledelse sig at bevilge dem den dertil fornødne frihed fra arbejde. Derfor rettede alle landets fængselspræster i fællesskab en henvendelse til justitsministeriet, hvori vi under henvisning til den grundlovssikrede bestemmelse²⁸ om fri religionsudøvelse anmodede om, at de muslimske fanger kunne få mulighed for at samles til

---

²⁸ Jfr. Grundloven § 67.

regelmæssig fredagsbøn. Ministeriet svarede prompte med at henstille til alle landets fængsler og arresthuse, at muslimer skulle have mulighed for at deltage i den ugentlige fredagsbøn efter de islamiske regler uden at blive trukket i arbejdsdusør, samt at anstalterne kun i helt ekstraordinære tilfælde burde fravige denne praksis.²⁹ Nogle steder, således i Horsens Statsfængsel, viste det sig vanskeligt at få en imam til at komme regelmæssigt og lede fredagsbønnen. Det problem havde de muslimske fanger dog selv en løsning på. Begrebet ”det almindelige præstedømme” findes ikke kun i den evangeliske kirke, men på sin vis også inden for islam. Har man gået i koranskole – og det er der altid en eller anden af de muslimske fanger, der har – så er man i stand til at lede fredagsbønnen på arabisk. Så det finder de selv ud af, hvis der altså ikke kan skaffes en imam – hvad der for øvrigt kan i flere andre fængsler. – For resten blev muslimerne i Horsens Statsfængsel så tilfreds med deres bederum, at flere af dem udtrykte deres taknemmelighed ved også at deltage i den kristne søndagsgudstjeneste.

Siden er der indrettet moske i flere fængsler. En af anselig størrelse er således blevet etableret i Statsfængslet i Nyborg – og betalt af midler fra Saudiarabien. I Statsfængslet Østjylland var det muslimske bederum projekteret allerede ved bygningen af fængslet, bl.a. på initiativ af to fængselspræster, som deltog i en af Kriminalforsorgens projektgrupper ved planlægningen af denne anstalt. I dette tilfælde er moskeen således oprettet og betalt af Kriminalforsorgen. – I alle de åbne fængsler – undtagen Statsfængslet i Renbæk – er der en kirke, men intet sted en moske; derimod er der flere eksempler på, at fængselspræsten ved de pågældende anstalter kører de muslimske fanger til fredagsbønnen i en moske i den nærmeste større by – og det bliver så samtidig til en kærkommen udflugt for dem.

Nogen vil måske undre sig over, at præsterne således engagerer sig også for muslimerne i fængslet. Men for det første ligger det helt naturligt i vores opgave, at vi så vidt muligt tager os af de fanger, der har brug for os – uanset deres religiøse tilhørsforhold eller mangel på et sådant. For det andet har muslimerne for det meste ikke andre end fængselspræsten at henvende sig til for at få klaret de problemer, der her er tale om. Og for det tredje ligger det lige for et sted, hvor mulighederne er så begrænsede, at hjælpe mennesker af en anden tro til at kunne praktisere den efter deres egen skik og brug. - Omvendt skal man gøre sig helt klart, at det vil være forbundet med stor fare at øve kristen missionsvirksomhed blandt muslimer i et dansk fængsel. I de fleste tilfælde skal de nemlig

---

²⁹ Skrivelse fra justitsministeriet, Direktoratet for Kriminalforsorgen, 3. kt, den 20.6.1994, journ.nr. 1994-339-18.

ved løsladelsen udvises af Danmark. Det er i sig selv alvorligt nok for dem at komme hjem med en udstået fængselsstraf i bagagen; men ulige mere risikabelt bliver det, hvis de under afsoningen er gået over til kristendommen og har ladet sig døbe. Dette kan sagtens koste dem livet, når de vender tilbage til deres islamiske hjemland – alt efter regimet i det pågældende land.. Derimod har det ingen konsekvenser for den danske præst, som har døbt vedkommende. – I to tilfælde har jeg døbt muslimske fanger, som havde ønsket at konvertere til kristendommen. Dette ønske var i begge tilfælde opstået efterhånden, ganske enkelt ved deres deltagelse i gudstjenesten. Den ene var dansk statsborger og kunne altså efter løsladelsen blive her i landet. Den anden stod derimod til udvisning – til et af de islamiske lande, hvor der er tradition for at gøre kort proces med ”frafaldne”. Han kom i fængselskirken søndag efter søndag og læste i Bibelen dag og nat, så snart han kunne komme til det. Han bad mig om undervisning i den kristne tro – dåbsundervisning - og den fik han. Men jeg advarede ham alvorligt mod at lade sig døbe og talte meget med ham om, hvad det i givet fald kunne komme til at koste ham. Alligevel insisterede han på det – og blev døbt. Han gjorde sig på ingen måde håb om derved at kunne slippe for udvisningen. Tvært imod gik han ud fra som givet, at bestemmelsen derom ikke lod sig ændre. Men han var så afklaret i troen på Kristus, at den var vigtigere for ham end livet. Både fra kirkens og fængslets side blev der gjort ihærdige anstrengelser for at få udvisningsordren omgjort; men de danske udlændingemyndigheder var ubøjelige, også i dette alvorlige tilfælde. Så han blev udvist. Der er desværre nærliggende grunde til at frygte, at han ikke har overlevet det.

Så det er forståeligt, at meget få muslimer omvender sig til kristendommen. - Jeg skal tilføje, at jeg i mine 25 år i fængslet ikke har oplevet en eneste konversion den modsatte vej, altså fra kristendommen til islam.

Engang, adskillige år før den lille moske i Horsens Statsfængsel blev indrettet, kontaktede jeg efter anmodning fra nogle tyrkiske indsatte en imam – eller ”hodja”, som han i det tilfælde kaldes – for at han skulle komme og tale med dem. Han kom også som aftalt. Men det var ikke nogen succes! En af de tyrkiske fanger udtrykte efter mødet med hodja’en sin skuffelse over, at denne havde brugt de to timer, som de havde fået sammen med ham i anstaltens besøgsafdeling, til udelukkende at skælde dem huden fuld, fordi de havde overtrådt straffeloven i et land, hvor de opholdt sig som gæster. Disse overtrædelser var de jo meget vel bekendt med – og var i fuld gang med at afsone den idømte straf. Men troende

muslimer i fængsel oplever i mange tilfælde en dobbelt straf: at de i og med dommen for deres overtrædelse føler sig udstødt af deres eget religiøse fællesskab.

Måske er denne lille episode en udmærket illustration af en grundforskel mellem islam og kristendommen, hvilket jeg efterfølgende fik anledning til at drøfte med de tyrkiske fangers talsmand, ham som på kammeraternes og egne vegne havde anmodet om mødet med hodja'en. Kanhænde nogen vil mene, at følgende korte opsummering af vores drøftelse er en forenkling – men alligevel: Islam er primært en religion for retfærdige. Kristendommen derimod er kun for overtrædere, for Herren har kun syndere i hele sin menighed på jorden. Derfor har kirken sin helt naturlige plads i et fængsel – ligesom rundt om i alle sognene udenfor. Vi overtrædere findes jo alle vegne, inden for murene som uden for murene, overalt. Sådan er det. Men Herren være lovet er der rådet bod på det.

Kilder.

I parentes tilføjes den i fodnoterne anvendte forkortelse.

Svend E. Christiansen og Th. Møller: *Statsfængslet i Horsens 1853 – 1953*, Horsens 1953 (Christiansen & Møller).

Paul Nedergaard: *Personalhistoriske, sognehistoriske og statistiske bidrag til en dansk præste- og sognehistorie 1849-1949 (1964)*, VII: Aarhus Stift, hefte 5, København 1965 (Nedergaard).

Peter Scharff Smith: *Moralske Hospitaler. Det moderne fængselsvæsens gennembrud 1770-1870*, København 2003 (Smith).

Betænkning afgivet af arbejdsgruppe under kriminalforsorgens Teknik- & Tjenesteudvalg i henhold til kommissorium af december 1971: "Gennemgang af personaleforhold på kriminalforsorgens tjenestesteder", København 1973 ("Lambæk-rapporten").

Kriminalforsorgens årsberetning 1974, Justitsministeriet, København 1975 (DfK 1974).

Kriminalforsorgens årsberetning 1975, Justitsministeriet, København 1976 (DfK 1975).

Fængselshistorisk Selskab, årbogen 2008, Nyborg 2008 (Fængselshist. Selsk. 2008).

Redegørelse fra Folketingets Ombudsmand af 10. okt. 2003, journ.nr. 2003-0324-600 (Omb.).

Artiklen offentliggøres i Fængselshistorisk Selskabs årbog 2010 (Redaktion: Leif Senholt), som udkommer i marts 2011.

